

Projev na první valné hromadě Jednoty filosofické [1990]

Dámy a pánové!

Pro nejrůznější překážky se přípravný výbor nemohl sejít, aby posoudil těch několik poznámek, které hodlám přednést. To, co řeknu, není tedy stanoviskem společným, ale představuje názor jednotlivce, tedy jen příspěvek do diskuse o tom, jaké by měly být úkoly a závazky naší společnosti.

Jedním z hlavních a největších filosofických problémů je otázka, co je to filosofie. Nezbytným kontextem či doplňkem tu zůstává otázka, co to už není filosofie, co to je ne-filosofie, pseudo-filosofie a pa-filosofie. Nejde mi o vylučování některých myslitelů z řad filosofů, ale spíše o něco podobného, co platí v umění. Broch upozornil na to, že všude tam, kde se objeví nová hodnota, rychle po ní přijde pahodnota, která ji napodobuje. To je pak ta pravá, podstatná podoba kýče. Kýč není neumění, nedokonalé umění, zná svou vlastní dokonalost. Zvláště dnes a zítra musíme dbát o to, abychom dovedli rozpoznat pravou filosofii od filosofického kýče, třeba dokonalého, „geniálního“ kýče, a abychom to učili rozpoznávat také filosofickou veřejnost.

Druhou velkou otázkou je, k čemu vlastně je filosofie a filosofování. Co mohou lidé, naši spoluobčané, od nás filosofů očekávat? Jakým právem smíme očekávat jejich toleranci vůči našim zvláštnostem, jejich podporu a jejich sympatii? Co můžeme svým spoluobčanům nabídnout, co jim můžeme slíbit? Dovolte, abych u této otázky zůstal trochu déle, neboť se mi jeví jako zvláště naléhavá.

Emanuel Rádl napsal téměř před šedesáti lety zvláštní slova (*Dějiny filosofie* I, 2): „Čím více bude lidstvo pokračovat, tím více bude filosofie lidovou a tím více bude lidovost jejím ideálem.“ Je to pravda? Přinejmenším tu musíme postavit dvojí otázku a na obojí otázku odpovědět tak jasně a opravdově, jak je nám možno: 1) Proč potřebují filosofové zájem a podporu společnosti, tj. ostatních lidí, svých spoluobčanů? 2) Proč potřebují lidé pro svou práci, pro svou občanskou aktivitu, pro svou životní orientaci filosofii a filosofy?

Víme, že filosof náleží mezi tzv. učence, vzdělance, tj. mezi lid, kteří musí být společností uvolněni od běžných starostí, aby se mohli věnovat svému náročnému oboru, svému povolání (k němuž se cítí být povoláni). Společnost musí mít nějaké vlastní motivy (tj. mimofilosofické motivy) pro to, aby filosofy nejen trpěla, ale aby je podporovala. Protože však jsou vposledu jen filosofové dost kompetentní k tomu, aby vyslovili, co to je filosofie a k čemu je dobrá, nelze očekávat, že motivy ostatních občanů, které by je mohly vést k podpoře filosofie a filosofů, budou vždycky samozřejmě těmi pravými a filosoficky legitimními motivy. Filosofovo svědomí pak nemůže připustit, aby se mu sympatií a podpory ze strany

spoluobčanů dostávalo na základě nepravých motivů. Příkladnějším nemůže a nesmí takové nepřipadné motivy podněcovat a ospravedlňovat.

Filosof tedy ví, že bez nějaké podpory (a to nejenom hmotné, nýbrž i morální podpory) ze strany společnosti nemůže obstát. Zároveň však ví, že nemůže očekávat, že jeho spoluobčané budou stejně jako on nebo dokonce lépe než on vědět, jaký význam a jakou cenu pro ně má právě jeho práce. Tato situace před něho staví dvojí úkol, kterému se nesmí a nemůže vyhýbat. Na jedné straně musí smysl filosofování občanům přiblížit a nejprve zjednodušeně a pak stále náročněji je zasvěcovat do podstaty filosofie. Na druhé straně pak musí za ně a jakoby v jejich zastoupení formulovat důvody, proč mají filosofii a filosofům věnovat nejen svůj zájem a pozornost, ale také náklonnost a podporu. Tyto důvody, a to považují za zvláště důležité, musí být nejen přesvědčivé pro občany, ale musí být platné i pro samotného filosofa.

Právě toto dilema znamená pro filosofii a pro každého filosofa závazek političnosti. Filosofie, která nedbá tohoto závazku, je v podstatném ohledu špatná filosofie, i když v jiném ohledu může vykazovat některé pozoruhodné výkony. Ať si to občané přejí nebo nepřejí, ať o tom vědí anebo o tom nemají tušení, filosof je v jistém ohledu jejich zástupcem a reprezentantem a pěstuje filosofii nejen pro sebe a za sebe, ale také pro ně a za ně. V tom ohledu každý filosof musí, má sloužit druhým lidem, spoluobčanům, celé společnosti.

Filosof ovšem není vposledu odpovědný za svou práci jen druhým lidem a společností, není vposledu odpovědný před společností, ale za společnost. To je moment, který mnohé lidi dráždí, protože vypadá elitářsky, tedy protidemokraticky, protilidově. Tento zdánlivě elitářský prvek dráždí u filosofů kupodivu mnohem víc než u jiných odborníků, a bylo by jistě užitečné blíže objasnit důvody nebo spíše příčiny této skutečnosti. Ale to si zde odpustíme.

Pro filosofa nutně existuje vyšší instance než obec, než národ, lid, stát. Aby filosof sám před sebou mohl obstát jako filosof, musí udělat všechno pro to, aby co nejvíc lidí, jeho spoluobčanů a příslušníků jeho národa, ale i jiných národů a nakonec všech lidí, všeho lidstva mělo pochopení pro tuto jeho nejvyšší a ničím a nikým nerealizovatelnou loajalitu. Popularizace filosofie se nesmí proto zvrhnout ve vulgarizaci, proti které např. nemá obrany sofistika.

Zmíněnou poslední loajalitu musí filosof také nějak vyslovit, slovně, jazykově formulovat. Prastarý název filosofie poukazoval podle tradice k tomu, že ta nejvyšší instance byla chápána jako moudrost. Později byla Pýthagorovi připisována myšlenka, že filosof je milovník moudrosti, a nikoliv její majitel, tedy mudrc, zatímco pravá a plná moudrost je vyhražena bohům. Platónova *Hostina* poukazuje k božskosti oné nejvyšší instance pro filosofii a pro každého filosofa hned dvojím způsobem. Samotného Sókrata

zasvěcuje do filosofování kněžka, a obsahem onoho zasvěcení je mj. poukaz na velkého daimóna, tedy jakéhosi poloboha, jako prototypu či archetypu filosofa. Sám Platón však už učinil první krok k volbě nového termínu pro to nejvyšší, čemu se pravý filosof musí ve svém filosofování odevzdat, totiž ke slovu „pravda“. Nerazí sice nový název pro filosofii, totiž φιλαλήθεια, ale najdeme u něho sloveso φιλαλήθειν. To nám dovoluje přesunout s nepochybnou legitimitou důraz z moudrosti na pravdu.

Význam slova „pravda“ navzdory všem devastačním vlivům modernity a modernismu zůstává relativně neotřesen resp. mnohem méně otřesen ve srovnání se slovy jinými, jimiž byly nebo dosud jsou míněny nejvyšší instance, normy, hodnoty apod. Proto se zdá, že toto slovo je dobře prakticky použitelné pro vyjádření poslední a nejvyšší filosofovy loajality a vázanosti. Existuje významná česká tradice chápání pravdy způsobem, který nelze převést na řecké kořeny. V době, kdy se nosnost řecké pojmovosti zřetelně bortí, by se právě toto téma mohlo stát důležitým odražitěm k novým filosofickým výkonům, které by se neomezovaly na komentování a interpretaci starších filosofů, ale zapojily by se do přípravy na nový způsob myšlení, na novou epochu.

Vraťme se však k naší filosofické společnosti. Jednota filosofická by neměla být pouze semknutostí filosofů, tedy jednotou filosofů k hájení jejich stavovských práv, ani nejrůznějších zájmů a požadavků. Ne že by to bylo něco nefilosofického. Ale hlavní otázku spatřuji v tom, zda se jako filosofové navzájem potřebujeme, zda máme své bytostné, to znamená filosofické důvody, proč si navzájem chceme věnovat náležitou pozornost, proč budeme s větším zájmem číst práce českých kolegů než práce zahraniční. To zajisté vůbec není samozřejmé; ale nejen to. Jistě to leckomu připadá jako poněkud podivínské nebo alespoň zastaralé.

Do omrzení opakují, že česká filosofie utrpěla mnoha způsoby, a mezi jiným také jistým zvláštním druhem diletantismu. To slovo není docela vhodné, ale nechci mluvit o amatérství, protože filosofie jako taková je a měla by se chápat jako amatérství, už proto, že pravdu nemá, ale jenom ji miluje a touží po ní, pokouší se jí porozumět. Jde mi o to, že nám už půlstoletí chybí kontakt s nejlepšími způsoby jak vysokoškolské, tak středoškolské výuky v oboru filosofie a že jsme si ani nezachovali žádné tradice vlastní, které ostatně nebyly většinou na dostatečné úrovni ani dříve. Uvažme jen, jak důležitá je několikaletá výchova asistentů pod vedením profesorů – a připomeňme si, jak byli v minulosti vybírání a jmenování asistenci, docenti a profesori. Už jenom tento technický ohled mluví sám za sebe.

Potřebujeme důkladné a promyšlené kontakty se zahraničními univerzitami, musíme doma vyzkoušet jejich metody a po čase se rozhodnout pro nejlepší. To budou mít na starosti především katedry filosofie samy a nemělo by se to stát výhradní záležitostí úředníků na

ministerstvu; ti by měli všemu jen napomáhat. Ale spolu s kontakty s jinými, zahraničními univerzitami je spjato něco, co bychom mohli nazvat nebezpečím. V nejbližší budoucnosti musíme očekávat, že jak na naše univerzity, tak vůbec do veřejného intelektuálního života budou pronikat filosofie a filosofické směry, které v jistém významném ohledu nebudou mít na co u nás navázat a které se tu budou udržovat jako umělé líhně, nebo jako skleníková květina, nebo jako sekty. Už s tím máme své zkušenosti.

Jednota filosofická vydávala a chce znovu vydávat časopis s názvem *Česká mysl*. Po mém soudu by to nemělo být chápáno jen jako geografické vymezení. Živé české myšlení bylo otřesným způsobem destruováno a zdevastováno. To před nás staví úkol přispět a nadále přispívat ze všech sil k jeho regeneraci. Možná, že se někdo zeptá: a proč? Tak se táží nejen ti mladší a nejmladší, ale dokonce čtyřicátníci a někteří padesátníci. Nemohu vyloučit, že většině přítomných v tom zazněl nepříjemný vlastenecký, nacionalistický tón. Přesto bych chtěl trvat na tom, že nemůžeme a nesmíme jen přenášet cizí myšlenkové tradice k nám, ale že jimi můžeme a musíme jen obohacovat naše myšlení vlastní – že to musí být české myšlení, které na tyto nové podněty bude reagovat svou vnitřní proměnou, svým dalším vývojem, ale že přitom musí zůstat myšlením českým.

Zdá se mi věci naprosto nezbytnou, aby Jednota filosofická ve spolupráci všech svých členů bděla právě nad tímto českým myšlením, nad českou myslí, a to nejenom nad muzeálními exponáty velkých českých myslitelů minulosti, tedy nejenom nad historií českého myšlení. Filosofie musí pracovat nejenom s jazykem jako s nástrojem, ale musí filosofovat z jazyka, její myšlení musí být spjato s jazykem přinejmenším tak jako tvorba básníková. Se živým filosofem stejně jako se živým básníkem se můžete opravdu setkat jen v jejich mateřštině, jen výjimečně a vždy jen částečně v překladech. Filosofie se pro nás české myslitele nesmí zdržovat jen za hranicemi českého jazyka a dostávat se k nám je zčásti a nedokonale. Filosofie musí takto bydlet, přebývat v českém jazyce, který je po mém soudu mnohem víc než němčina „gleichursprünglich“ s řečtinou. V rozhovoru se studenty v době stávky počátkem prosince mi byla položena mj. otázka po smyslu české existence. Odpověděl jsem, že hlavní smysl existence našeho národa vidím dnes v tom, aby dále žil český jazyk, tak aby bylo možno česky filosofovat.

Jinak řečeno: musíme filosofovat češtině po srsti, ne proti srsti. Musíme maximálně využívat oněch hlubokých „pokynů“ a „znamení“, jež nám dává náš jazyk, zejména tam, kde chceme uvést do přesnějšího, kvalitnějšího myšlení nefilosofickou veřejnost, na prvním místě však mládež na středních školách, kam musí být filosofie znovu zavedena. Už jsme se mohli přesvědčit několikrát, že v jazyce je opravdu velký kus paměti národa. Z této dnes značně pošramocené a také zaneřádné paměti musíme nyní

vybírat a přivádět do plného uvědomění to, co je cenné a užitečné a nač je třeba navázat.

Ale nejde samozřejmě jen o jazyk, dokonce ani ne hlavně o jazyk. Máme své domácí tradice, které bude třeba znovu objevit, obnovit a pěstovat ne kvůli nějakému národnímu folklóru, ale protože to je asi to jediné bohatství, kterým můžeme přispět do celoevropské a snad světové pokladnice budoucnosti. Jsou to pohříchu čeští filosofové, kteří o těchto našich pokladech vědí málo nebo nic a kteří si jich především nedovedou dost vážit, protože nenacházejí nic podobného jinde, anebo naopak protože něco podobného jinde našli. chtěl bych však zdůraznit: to není práce pro historiky české filosofie, nýbrž *conditio sine qua non* dnešního, aktuálního českého filosofování. Myslím, že jednota filosofická, budoucí vydavatel české mysli, by měla pečovat o to, abychom si my všichni a celá naše společnost byli více vědomi toho vzácného odkazu naší dávné i nedávné filosofické minulosti a abychom o ní nejen s větší nebo menší úctou mluvili, ale abychom jí znovu opravdu žili a tak ji oživovali všude tam, kde si podržela svou váhu, nosnost a moc.

Vím, že jsem zdaleka nevyčerpал vše. Zcela jsem pominul otázky praktičtější, které jsou velmi důležité. Ale jsem si jist, že k nim v diskusi dojde. Chtěl jsem připomenout jen několik bodů, které se mi zdály být zvláště důležité, a byl to jistě pohled jednostranný. Nejen já, ale všichni přítomní jistě uvítáme všechny věcné připomínky, doplňky, korektury a námítky.

Děkuji vám za pozornost.

Předneseno 22. 3. 1990